

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Офіційний сайт Верховної Ради України. Ст. 1. Ч. 1. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3103> (дата звернення: 07.12.2022).

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV / Офіційний сайт Верховної Ради України. Ст. 1. Ч. 1. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n2211> (дата звернення: 07.12.2022).

3. Кузнецова Н.С., Довгерт А.С. Сучасне цивільне законодавство України: здобутки, проблеми, перспективи. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2004. № 1. С. 58.

4. Фоменко Я.Є. Проблеми правового регулювання пені як виду цивільно-правової відповідальності за порушення грошових зобов'язань в Україні. Часопис Київського університету права. 2020. №4. С. 296-300.

Нестерцова-Собакарь О. В.,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ,
к.ю.н., доцент

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТИВНА УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Право невіддільне від справедливості, що, по суті, є його серцевиною. Сутність права як раз і полягає в тому, що воно виступає способом (інструментом, формою) встановлення справедливого співвідношення (балансу) інтересів всіх і кожного: індивідів, соціальних верств, класів, соціальних спільнот і утворень. Невипадково, ще класиками римського права підкреслювалось те, що «право – це мистецтво добра і справедливості».

Зміст даного вислову полягає в тому, що завдяки праву в суспільстві існує добро і справедливість, тим самим піднімається проблема сутності права. Право, згідно з цим твердженням, несе в собі добро і справедливість. І відповідно, люди, що дотримуються норми права, повинні виглядати добрими і справедливими.

Вперше категорію «справедливість» разом із двома іншими «добросовісністю» та «розумністю» визначено як загальні засади цивільного права України у ст. 3 Цивільного кодексу України [1].

Об'єктивне та загальне визначення вказаних принципів має вагомий значення для дієвого функціонування всієї системи приватного права, оскільки ці принципи становлять фундаментальну сутність права та свідчать про його природне походження.

Запровадження в ЦК України таких правових засад, як справедливість,

добросовісність та розумність є одним із важливих кроків у наближенні вітчизняної правової системи до європейських та світових стандартів. Добросовісність розглядається як внутрішній критерій, а справедливість і розумність як зовнішні чи об'єктивні показники якості закону [2, с. 85].

Принцип справедливості у цивільному праві, поряд з іншими галузевими принципами, являється позитивним зобов'язанням, суть якого полягає в тому, що учасник цивільних правовідносин має діяти відповідно до прав та законних інтересів інших учасників цих відносин, здійснюючи свої суб'єктивні права та обов'язки. Законодавець у ЦК України, характеризуючи цей принцип як один із загальних засад сучасного цивільного права, нерідко звертався до цієї категорії при спробі на законодавчому рівні встановити паритетність інтересів у різних галузях приватного права. Приміром, ч. 3 ст. 23 ЦК України передбачає [1], що суд повинен враховувати вимоги розумності та справедливості щодо розміру грошової компенсації моральної шкоди. Таким чином, в обов'язку відшкодувати моральну шкоду принцип справедливості проявляється в адекватності вимог характеру потерпілого та ступеня його страждань. Водночас вимога щодо відшкодування майнової шкоди не повинна збагачувати потерпілого [3, с. 69].

Проте не лише деліктні, а й усі цивільно-правові зобов'язання мають ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності і справедливості (ч. 3 ст. 509 ЦК України). Ч. 1 ст. 627 ЦК України прописує [1], що особи можуть вільно укладати договір, обирати контрагента та визначати умови договору, враховуючи норми ЦК України та інших норм цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Таким чином, змістом цієї норми законодавець визначає межі свободи укладання договорів завдяки категорії «справедливість», тим самим запобігає зловживанню правом при виборі контрагента у договірних відносинах та моделюванні їхнього змісту. Законодавче закріплення вказаних меж відбувається як шляхом безпосереднього звернення до «справедливості» як морально-етичної категорії, так й шляхом виявлення «несправедливих» з погляду права договірних умов [4, с. 34]. Крім того, закон гарантує захист прав від так званих «несправедливих умов», що являє собою вимогу зміни або розірвання договору.

Термін «несправедливі умови договору» закріплено в Директиві 93/13/ЄЕС «Щодо несправедливих умов споживчих договорів». Тож, спираючись на ст. 3 Директиви [5] окремо не обумовлена умова договору вважається несправедливою, якщо вона всупереч імперативу справедливості викликає нерівні права та обов'язки сторін договору на шкоду споживачу.

Відповідно до Директиви принцип справедливості є способом відновлення дисбалансу між економічно нерівними контрагентами, коли сильніша сторона вдається до зловживання своїм економічним становищем; це також спосіб відновлення балансу інтересів сторін, порушених різними об'єктивними обставинами без їхньої волі [6, с. 50].

Додамо, що у ряді випадків принцип справедливості настільки важливий, що лежить в основі вирішення проблем як єдино можливий підхід. Ч. 3 ст. 652 ЦК України зазначає [1], що при розірванні договору у зв'язку з істотною зміною обставин суд за заявою однієї зі сторін визначає наслідки розірвання договору спираючись на необхідність справедливого поділу витрат, що понесені сторонами у зв'язку із цим договором. Однак за таких обставин, в котрих опинилися сторони, вимога щодо його виконання для однієї зі сторін буде не вигідною та несправедливою. У зв'язку з цим, зобов'язання припиняється, а при відсутності провини сторін їх витрати мають бути справедливо розділені між ними [7, с. 109].

Підсумовуючи, слід зазначити, що справедливість є конкретною та універсальною категорією за сферами використання. У приватних правовідносинах варто використовувати диференційований та ситуативний підхід при застосуванні принципу справедливості, беручи до уваги юридичну рівність сторін. Встановлення переваг для одного із учасників буде справедливим лише за умови, що не будуть порушуватися права і свободи іншого.

---

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Редакція від 27.04.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення - 27.04.2022р.).

2. Парасюк М.В., Парасюк В.М., Грабар Н.М. Цивільне право України (загальна частина) (у схемах та таблицях): навч. посіб. Львів : Растр-7, 2020. 364 с.

3. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник: в 2 т. Т. 1 кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с

4. Аванесян Г. М., Басенко Р. О. Цивільне право України (Загальна частина) : навчально-методичний посібник. Полтава : ШЕП, 2020. 199 с.

5. Щодо несправедливих умов споживчих договорів: Директива Ради 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_001-93#Text

6. Іванов Ю. Ф. Цивільне право України: Навч. посіб. у 2 т. Ю. Ф. Іванов, О. В. Куриліна, М. В. Іванова – 2-ге вид. доповн. і переробл. Т. 1. К. : Алерта, 2019. 342 с.

7. Кіріяк О.В., Пацурківський Ю.П., Гудима-Підвербецька М.М. Цивільне право (загальна частина) : навч. посібник О.В. Кіріяк, Ю.П. Пацурківський, М.М. Гудима-Підвербецька. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с.